

.....για την ιστορία της 'ηθικής':

η αρχαία ελληνική 'αισθητική της ύπαρξης', η χριστιανική απονέκρωση, και η μαρξιστική ηθική.....

Όσον αφορά την ιστορία της ηθικής, έχουμε να διακρίνουμε μεταξύ πράξεων και ηθικού κώδικα.¹ Οι πράξεις είναι η πραγματική συμπεριφορά των ανθρώπων σε σχέση με τον ηθικό κώδικα που τους επιβάλλεται. Μια άλλη διάκριση επίσης είναι απαραίτητη : ανάμεσα στον κώδικα που καθορίζει ποιές πράξεις επιτρέπονται ή απαγορεύονται, και τον κώδικα που καθορίζει τη θετική ή αρνητική αξία των διαφόρων πιθανών συμπεριφορών. Και ακόμη, υπάρχει και μια άλλη σημαντική πλευρά στις ηθικές εντολές : **το είδος σχέσης που πρέπει να έχεις με τον εαυτό σου** ' αυτό το τελευταίο το ονομάζουμε **ηθική**, και καθορίζει πώς το υποκείμενο υποτίθεται ότι συγκροτεί τον εαυτό του ως ηθικό υποκείμενο των ιδίων του των πράξεων.

Αυτή η σχέση με τον εαυτό έχει τέσσερις κύριες πλευρές :

(1) Η πρώτη απαντάει στο ερώτημα : **ποιά είναι η πλευρά ή το μέρος του εαυτού μου ή της συμπεριφοράς μου που έχει σχέση με την ηθική διαγωγή** ; Στην κοινωνία μας, για παράδειγμα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το κυριότερο πεδίο ηθικότητας (το μέρος των εαυτών μας που είναι σημαντικότερο για την ηθικότητα) είναι τα **αισθήματά** μας. Από την καντιανή οπτική γωνία όμως, η **πρόθεση** είναι πολύ πιο σημαντική από τα αισθήματα. Και από την χριστιανική οπτική γωνία είναι η **επιθυμία**. Έτσι, δεν είναι πάντα το ίδιο μέρος των εαυτών μας ή της συμπεριφοράς μας αυτό που είναι ουσιαστικό για την ηθική κρίση. Αυτή την πλευρά την ονομάζουμε «**ηθική ουσία**» (substance éthique). Είναι κάτι σαν υλικό που δουλεύεται από την ηθική.

(2) Η δεύτερη πλευρά είναι αυτό που ονομάζουμε «**τρόπο υποταγή**» (mode d'assujettissement), δηλαδή τον **τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι καλούνται ή παροτρύνονται να αναγνωρίσουν τις ηθικές υποχρεώσεις τους**. (Ο θεϊκός νόμος που αποκαλύφθηκε σε ένα κείμενο; Ο φυσικός νόμος, μια κοσμολογική τάξη ίδια για κάθε όν; Ένας ορθολογικός - καντιανός, καθολικός - κανόνας; Η προσπάθεια να δώσεις στην ύπαρξή σου την ωραιότερη δυνατή μορφή; ...).

(3) Την τρίτη πλευρά ονομάζει **αυτο-διαμορφωτική δραστηριότητα** (pratique de soi) ή ascetisme - «**ασκητισμός**» με μια πολύ ευρεία έννοια. **Ποιά είναι τα μέσα με τα οποία μπορούμε να αλλάξουμε τους εαυτούς μας προκειμένου να γίνουμε ηθικά υποκείμενα** ; Πώς δουλεύουμε πάνω σ'αυτήν την ηθική ουσία ; (Τί πρέπει να κάνουμε; Να μετριάσουμε τις πράξεις μας; Να αποκρυπτογραφήσουμε τι είμαστε; Να ξεριζώσουμε τις επιθυμίες μας; Να χρησιμοποιήσουμε τη σεξουαλική επιθυμία μας για να πετύχουμε κάποιους σκοπούς όπως το να αποκτήσουμε παιδιά;...).

(4) Η τέταρτη πλευρά είναι : **Ποιά είδος τού είν α επιδιώκουμε όταν συμπεριφερόμαστε με ηθικό τρόπο** ; (Θέλουμε να γίνουμε αγνοί, ή αθάνατοι ή ελεύθεροι ή κύριοι του εαυτού μας κ.ο.κ.;). Αυτό είναι εκείνο που ονομάζουμε «**τέλος**» (teleologie).

Σ'αυτό λοιπόν που ονομάζεται **ηθική**, υπάρχει μια **πραγματική συμπεριφορά** των ανθρώπων, υπάρχουν οι **κώδικες** και υπάρχει αυτό το **είδος σχέσης με τον εαυτό** με τις τέσσερις πλευρές που αναφέραμε. Ανάμεσα σ'αυτές τις πλευρές υπάρχουν σχέσεις μεταξύ τους αλλά και ένα είδος ανεξαρτησίας. Έτσι, για παράδειγμα, εάν ο σκοπός είναι μια απόλυτη αγνότητα του είναι, τότε θα υπάρχει και ένας κατάλληλος τύπος τεχνικών αυτοδιαμορφωτικής δραστηριότητας (πχ. μια τεχνική κάθαρσης).

Σύμφωνα με τις αναλύσεις του **M. Foucault**,² στην **κλασική ελληνική φιλοσοφία ή ιατρική**, η **ηθική ουσία** ήταν τα αφοροδία (την ίδια στιγμή πράξεις, επιθυμία και ηδονή - κάτι διαφορετικό από τη λαγνεία ή την χριστιανική σάρκα). Ο **τρόπος υποταγής**; το ότι πρέπει να φτιάξουμε μια ωραία ύπαρξη ' είναι ένας αισθητικός τρόπος, μια πολιτικοαισθητική (προσωπική) επιλογή. Οι άνθρωποι δέχονται τις ηθικές υποχρεώσεις με συνειδητό τρόπο για χάρη της ομορφιάς ή της δόξας της ύπαρξης. Η **αυτοδιαμορφωτική δραστηριότητα** ήταν η τέχνη που χρησιμοποιούνταν, και το **τέλος** ήταν ο έλεγχος του εαυτού.

Μέσα στην **αρχαιοελληνική ηθική** οι άνθρωποι δεν ασχολούνται με θρησκευτικά προβλήματα. Τί μας συμβαίνει μετά θάνατον ; Τί είναι οι Θεοί ; Παρεμβαίνουν ή όχι ; Αυτά δεν είναι σημαντικά προβλήματα για τους Έλληνες και δεν συνδέονται άμεσα με την ηθική, τη συμπεριφορά. Επίσης η ηθική δεν συνδέεται με κανένα **νομικό θεσμικό** σύστημα. Αυτό για το οποίο όπως φαίνεται ανησυχούσαν περισσότερο ήταν να συγκροτήσουν ένα είδος ηθικής που θα ήταν μια **αισθητική της ύπαρξης**. Πρόκειται για την **ιδέα του βίου ως υλικού για ένα αισθητικό έργο τέχνης**.

Σ'αυτή την «**τέχνη του βίου**» η **οικονομία της ηδονής** έπαιζε έναν πολύ μεγάλο ρόλο. Αλλά βέβαια η ελληνική ηθική ήταν συνδεδεμένη με μια καθαρά ανδρική κοινωνία με δούλους, όπου οι γυναίκες ήταν καταδυναστευόμενοι άνθρωποι των οποίων η ηδονή δεν είχε σημασία, των οποίων η σεξουαλική ζωή έπρεπε να προσανατολίζεται και να καθορίζεται από τη συζυγική τους θέση (status) κλπ...

Μια ηθική προस्ताγή για την οποία οι Έλληνες είχαν μια ειδική λέξη, ήταν η εξής : **επιμέλεια εαυτού**, που σημαίνει να **φροντίζεις τον εαυτό σου**. Δεν σημαίνει απλώς να ενδιαφέρεσαι για τον εαυτό σου, ούτε να έχεις μια τάση για

¹ Είναι δυνατοί τρεις «γενεαλογικοί» τομείς : α) Μια ιστορική οντολογία των εαυτών μας σε σχέση με την αλήθεια μέσω της οποίας συγκροτούμαστε ως υποκείμενα γνώσης, (β) Μια ιστορική οντολογία των εαυτών μας σε σχέση με ένα πεδίο εξουσίας μέσω της οποίας συγκροτούμαστε ως υποκείμενα που δρούμε στους άλλους και (γ) Μια ιστορική οντολογία σε σχέση με την ηθική μέσω της οποίας συγκροτούμαστε ως ηθικοί δράστες. Αυτοί είναι οι τρεις άξονες για την 'γενεαλογία' (M. Foucault) .

² *Ethics: Subjectivity and Truth* (Essential Works of Foucault, 1954-1984, Vol. 1).

αυτοπροσήλωση ή για αυτοσαγήνευση. Πρόκειται για μια λέξη που σημαίνει ότι *επεξεργάζεσαι κάτι* ή ασχολείσαι μ'αυτό ' περιγράφει ένα *είδος εργασίας ' υπονοεί προσοχή, γνώση, τεχνική*. Αυτή η δουλειά πάνω στον εαυτό δεν επιβάλλεται στο άτομο μέσω του αστικού δικαίου ή της θρησκευτικής υποχρέωσης. Είναι μια επιλογή που κάνει το ίδιο το άτομο. Έχουμε εδώ την *ιδέα ότι το κυριότερο έργο τέχνης για το οποίο πρέπει κανείς να μεριμνήσει, η κυριότερη περιοχή στην οποία πρέπει κανείς να εφαρμόσει αισθητικές αξίες είναι η ζωή του, η ύπαρξή του*.

Στον **χριστιανισμό** όλη αυτή η ηθική αλλάζει. Επειδή έχει αλλάξει το *'τέλος'* : το *τέλος* είναι η αθανασία, η αγνότητα κλπ... Ο *'ασκητισμός'* έχει αλλάξει, επειδή τώρα η αυτοεξέταση παίρνει τη μορφή της αυτο-αποκρυπτογράφησης (το πρόβλημα της παρθενίας - πρότυπο γυναικίας ακεραιότητας γίνεται ιδιαίτερα σημαντικό ενώ δεν είχε σχεδόν καμία σχέση με τη σεξουαλική ηθική στον ελληνορωμαϊκό ασκητισμό). Ο *'τρόπος υποταγής'* είναι τώρα ο θείος νόμος και η *'ηθική ουσία'* είναι η επιθυμία, λαγνεία, σάρκα κλπ... Αν με τη *σεξουαλική συμπεριφορά* εννοήσουμε τους τρεις πόλους - τις *πράξεις, την ηδονή, την επιθυμία, η χριστιανική "φόρμουλα"* τονίζει την *επιθυμία* (θεωρητικά είναι σημαντική) και *προσπαθεί να την ξεριζώσει*. Οι *πράξεις* πρέπει να γίνουν κάτι *ουδέτερο* (πρέπει να δρά κανείς μόνο για να τεκνοποιεί ή να εκπληρώνει τα συζυγικά καθήκοντα). Και η *ηδονή αποκλείεται* τόσο θεωρητικά όσο και πρακτικά. Ακόμη, αντικαταθίσταται η ιδέα ενός εαυτού ο οποίος πρέπει να δημιουργηθεί όπως ένα έργο τέχνης, με την *ιδέα ενός εαυτού τον οποίο πρέπει να απαρνηθεί κανείς επειδή η προσκόλληση στον εαυτό είναι αντίθετη στη θέληση του Θεού...*

Για τον **μαρξισμό** οι ηθικοί κανόνες θεμελιώνονται, προπαντός, στη *συγκεκριμένη ανάλυση της κοινωνικής πραγματικότητας*. Για τον **Engels** οι άνθρωποι, συνειδητά ή ασυνείδητα, αντλούν - σε τελευταία ανάλυση- τις ηθικές αντιλήψεις τους από τις *οικονομικές, πρακτικές σχέσεις* όπου θεμελιώνεται η *ταξική τους κατάσταση*. Κατά συνέπεια, *η ηθική στις ταξικές κοινωνίες είναι πάντοτε ταξική*. Η υπερβατική, επουράνια ηθική, δεν είναι για τον μαρξισμό παρά η *φανταστική λύση των επίγειων αντιθέσεων*. Η ηθική, ιδιαίτερη *μορφή κοινωνικής συνείδησης*, συνιστά συστατικό στοιχείο της *ιδεολογίας μιας τάξης*, δεν πρόκειται για κάποιο αυτόνομο υπερταξικό σύνολο αρχών και κανόνων.

Η ίδια η *ύπαρξη του δικαίου* συνιστά την πρακτική απόδειξη της αδυναμίας της ηθικής. Αποδεικνύει ότι οι κοινωνικές ανάγκες δεν έχουν γίνει *εσωτερικές* ως προς το άτομο, αλλά *εξωτερικές ανάγκες της κοινωνίας*. Η έννοια του *'ηθικού καθήκοντος'* είναι μια αφηρημένη και αλλοτριωμένη έκφραση αυτής της αντίφασης. Η *ηθική*, λοιπόν, είναι *έκφραση και ταυτόχρονα ενεργό στοιχείο των κοινωνικών συγκρούσεων*, και *στον χώρο της εκφράζονται διαμεσολαβημένες οι οικονομικές και ευρύτερα οι κοινωνικές αντιθέσεις*. Τα ηθικά συστήματα *δεν έχουν καθολικό κύρος και δεν είναι αιώνια*. Η *σχετικότητα* (ιστορική ή ταξική) του καλού και του κακού, αποδεικνύει ότι *δεν υπάρχει το απόλυτο (το εξωιστορικό) αγαθό*. Στις ταξικές κοινωνίες, ό,τι είναι ηθικό για τους "μέν" μπορεί να είναι ανήθικο για τους "δέ". (Όπως γράφει ο A. Gramsci, *όσο διαρκεί η εκμετάλλευση, η φτώχεια, η αμάθεια οι κοινωνίες δεν μπορούν να "ηθικοποιηθούν"*).

Αφηρημένες έννοιες όπως η αγάπη ή η ευθύνη, μετατρέπονται στον μαρξισμό σε έννοιες που δηλώνουν την *αγωνιστική αλληλεγγύη συγκεκριμένων κοινωνικών κατηγοριών σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες*. Θεμέλιο της μαρξιστικής ηθικής (στη σημερινή φάση της ανθρωπότητας) είναι η *συμμετοχή στην πολιτική πράξη*, δηλαδή στο πρακτικό έργο της κατάργησης της *'αλλοτριωμένης'* πράξης, και της *αλλοτριωμένης συνείδησης που της αντιστοιχεί*. Η αγωνιστική πράξη έχει εδώ σαν κορυφαία της στιγμή την *θ υ σ ί α*: ο εκμηδενισμός του ατόμου υπέρ του συνόλου. Καμιά θυσία, μπορούμε να υποστηρίξουμε, δεν δικαιώνεται, όμως γνωρίζουμε ταυτόχρονα ότι *οι κοινωνικοί αγώνες είναι αναπόφευκτοι* στις κοινωνίες όπου υπάρχουν τάξεις..³

(Spanish Civil War, Republican soldiers 1938, Robert Capa)

Αυτόνομη Πρωτοβουλία

³ βλπ. Ε. Μπιτσάκης: "Φιλοσοφία του ανθρώπου", κυρίως κεφ. 7ο, 8ο, 9ο, 11ο. Ε. Μπιτσάκης: "Θεωρία και πράξη", κεφ. 7ο. Και: Istvan Meszaros: "Η θεωρία του Marx για την αλλοτρίωση", μέρος 2ο, κεφ. Ζ.